

MARIUSZ ZIELIŃSKI, IZABELA JONEK-KOWALSKA, ADAM SOJDA*

Reakcje rynku pracy na zmiany koniunktury w dużych krajach Unii Europejskiej

Wstęp

Zmiany koniunktury gospodarczej w poważny sposób determinują bieżącą sytuację na rynku pracy. Poprawa koniunktury powoduje wzrost zapotrzebowania na pracę zgłaszanego przez przedsiębiorstwa, wzrost poziomu zatrudnienia i spadek poziomu bezrobocia, co jest korzystne z perspektywy wykorzystania zasobów pracy pozostających w dyspozycji gospodarki. Obniżenie nierównowagi rynku pracy skutkuje konkurencją między pracodawcami o pracowników, co wywołuje wzrost płac i realnych kosztów pracy. Okres kryzysu gospodarczego pociąga za sobą zjawiska przeciwne. Ponieważ część przedsiębiorstw do zmian koniunktury przystosowuje się w sposób adaptacyjny, wskaźniki charakteryzujące rynek pracy mogą z pewnym opóźnieniem dostosowywać się do zmian koniunktury.

Celem artykułu jest odpowiedź na pytanie, w jaki sposób i jak szybko rynek pracy dostosowuje się do zmian koniunktury gospodarczej. W celu uporządkowania analizy postawiono trzy hipotezy badawcze, wynikające głównie z przeglądu literatury tematu (Kwiatkowski 2002, s. 30–51; Andolfatto 1996, s. 112–132; Coile, Levine 2007, s. 1902–1919; Blundell, Brewer, Francesconi 2008, s. 421–453; Cahuc, Malherbet 2004, s. 481–501; d.Autumec 2001, s. 785–792; Pissarides 2001, s. 131–159, 233). Hipotezy te brzmią następująco:

1. Występują dodatnie korelacje między zmianami koniunktury a zmianami poziomu zatrudnienia oraz ujemne korelacje między zmianami koniunktury a zmianami poziomu bezrobocia.
2. Występują korelacje między zmianami koniunktury a zmianami poziomu zatrudnienia w elastycznych formach (np. liczbą pracujących czasowo i liczbą pracujących w niepełnym wymiarze).
3. Występują dodatnie korelacje między zmianami koniunktury a realnymi kosztami pracy.

* Prof. dr hab. Mariusz Zieliński – Instytut Ekonomii i Informatyki, Politechnika Śląska, Zabrze, e-mail: mariusz.zielinski@polsl.pl; dr Izabela Jonek-Kowalska – Instytut Ekonomii i Informatyki, Politechnika Śląska, Zabrze, e-mail: Izabela.Jonek-Kowalska@polsl.pl; dr Adam Sojda – Instytut Ekonomii i Informatyki, Politechnika Śląska, Zabrze, e-mail: adam.sojda@polsl.pl;

Hipotezy powyższe zostaną zweryfikowane na podstawie danych dotyczących zmian koniunktury i zmian wielkości zasobów na rynku pracy oraz zmian realnych kosztów pracy. Korelacja między powyższymi wielkościami zostanie oszacowana dla okresu krótkiego (zmiany następujące w tym samym roku) oraz z uwzględnieniem rocznego przesunięcia danych charakteryzujących rynek pracy w stosunku do zmian koniunktury. To ostatnie ujęcie umożliwi odpowiedź na pytanie, czy występuje roczne opóźnienie dostosowań rynku pracy do zmian koniunktury.

Analiza korelacji zostanie dokonana na podstawie danych statystycznych publikowanych przez Eurostat, odnoszących się do sześciu największych ludnościowo krajów Unii Europejskiej w latach 2002–2011.

1. Zmiany koniunktury a sytuacja na rynku pracy w świetle literatury ekonomicznej

Gospodarka rynkowa podlega wahaniom koniunkturalnym, polegającym na odchyleniach poziomu bieżącej produkcji od jej długookresowego trendu. Następujące po sobie wzrosty i spadki aktywności gospodarczej tworzą cykl koniunkturalny (Neumeyer, Perri 2005, s. 545–580). Zmiany aktywności na rynku rzeczowym powodują zmiany na rynku pracy w postaci zmian w poziomie oraz strukturze zatrudnienia i bezrobocia (Andolfatto 1996, s. 112–132; Sajkiewicz, Sajkiewicz 2002, s. 19). Znaczna część przedsiębiorstw nie potrafi przewidzieć głębokości kryzysu i czasu jego utrzymywania się ani czasu i zasięgu wzrostu gospodarki w okresie szczytu koniunktury. W związku z tym do zmian koniunktury dostosowują się one w sposób adaptacyjny (sukcesywny). O zmianie poziomu zatrudnienia przedsiębiorstwa decydują dopiero po potwierdzeniu tendencji zmian popytu na ich wyroby. W konsekwencji może pojawić się w gospodarce efekt opóźnienia polegający na tym, że dostosowania poziomu zatrudnienia do zmian koniunktury na rynku rzeczowym są przesunięte w czasie (Zieliński, Jonek-Kowalska 2011, s. 46).

Efekt opóźnienia jest generowany przez czynniki ekonomiczne, społeczne, psychologiczne i prawne. Z perspektywy ekonomicznej koszty utrzymania nie w pełni dociążonych pracą doświadczonych pracowników w okresie spadku popytu mogą okazać się niższe od kosztów odbudowania stanu zatrudnienia po powrocie dobrej koniunktury (Kalinowski 2004, s. 407; Wiśniewski 1999, s. 65; Makowski 2001, s. 165). Efekt opóźnienia jest wzmacniany decyzjami pracodawców, starających się nie pozbawiać pracowników środków do życia (czynniki społeczne), koniecznością wypłaty odpraw i prawnymi ograniczeniami możliwości wypowiedzenia umowy o pracę (czynniki psychologiczne i prawne). Alternatywami dla zwolnień w okresie osłabienia koniunktury są: wstrzymanie naboru z rynku zewnętrznego, redukcja godzin nadliczbowych, skracanie czasu pracy, dzielenie pracy, nieprzechodzenie umów czasowych, przekazywanie własnym pracownikom zadań zleczanych dotychczas na zewnątrz, urlopy bezpłatne, wspieranie odejść naturalnych (wcześniejsze emerytury) i dobrowolnych zwolnień (Lipka 2000, s. 130–131; Askenazy 2004, s. 603–614).

Globalizacja i nasilenie konkurencji powoduje, że przedsiębiorstwa coraz częściej dokonują segmentacji wewnętrznego rynku pracy. Wyodrębniają „trzon” załogi i grupę brzegową. Trzon załogi stanowią pracownicy niezbędni do realizacji podstawowych funkcji przedsiębiorstwa, którzy są chronieni przed zwolnieniami i zatrudniani na czas nieokreślony lub wysoko płatne kontrakty. Część brzegowa załogi jest zatrudniana w zależności od koniunktury, w elastycznych formach zatrudnienia (na umowy termino-

we, umowy cywilno-prawne) przy gorszych warunkach pracy i płacy (Armstrong 2003, s. 305, Górski 2001, s. 75–76; d.Autumec 2001, s. 785–792). Elastyczne formy zatrudnienia są dla pracodawców atrakcyjne, ponieważ prowadzą do ograniczenia kosztów pracy (kosztów związanych ze świadczeniami pracowniczymi, społecznymi, czasem nieprzepracowanym i urlopami, są też nieobciążone koniecznością wypłaty odprawy w przypadku rozwiązania umowy) (Hajn 2003, s. 78). Pracodawca jednocześnie zapewnia sobie stabilność zatrudnienia na kluczowych stanowiskach, zwiększając elastyczność zatrudnienia kosztem grupy brzegowej (personel brzegowy traci pracę w okresie osłabienia koniunktury, a jego zatrudnienie wzrasta w okresie przyspieszenia wzrostu gospodarczego) (Pocztowski 2003, s. 35; Socha, Sztanderska 2002, s. 63–64; Cahuc, Malherbet 2004, s. 481–501).

Bieżąca sytuacja na rynku pracy jest także determinowana stroną podażową (Blundell, Brewer, Francesconi 2008, s. 421–453). Kryzys gospodarczy powoduje wzrost liczby bezrobotnych zniechęconych, czyli osób pozbawionych pracy, które nie rejestrują się w urzędach pracy lub rezygnują ze statusu bezrobotnego i mogą zgadzać się na wykreślenie z rejestru bezrobotnych, nisko oceniając szanse znalezienia pracy przy wysokim poziomie bezrobocia (Pissarides 2012, s. 233; Góra 2005, s. 29). Osoby te chcą pracować, w większości wrócą zatem na rynek pracy, kiedy perspektywy znalezienia pracy się poprawią. Wzrost liczby bezrobotnych zniechęconych jest częściowo bilansowany przez tzw. efekt „dodatkowego pracownika”, polegający na pojawieniu się na rynku pracy dotychczas biernych zawodowo, należących do rodzin, w których na skutek utraty pracy przez „głównego żywiciela” spadły dochody (Cahuc, Le Barbanchon 2008, s. 196–205). Efekt zniechęconego bezrobotnego zwykle jest wyższy od efektu dodatkowego pracownika, a zatem pogorszenie koniunktury pociąga za sobą obniżenie aktywności zawodowej (Pissarides 2012, s. 70, 230, 236; Kwiatkowski 2002, s. 32). Zależność ta powoduje wzrost bierności zawodowej w okresie kryzysu i jej spadek w okresie szczytu koniunktury. W konsekwencji w odpowiedzi na zmiany koniunktury gospodarczej zmiany w zasobie zatrudnionych w ujęciu bezwzględny są wyższe od zmian bezrobocia (Coile, Levine 2007, s. 1902–1919).

Skalę zwolnień związanych z załamaniem koniunktury może ograniczyć skrócenie czasu pracy, zgoda pracodawcy na spadek wydajności (utrzymywanie w przedsiębiorstwie nie w pełni dociążonych pracowników) oraz spadek płac realnych (Pissarides 2001, s. 131–159). W krótkim okresie płace są „lepkie”, tj. słabo reagują na zmiany koniunktury. Poważny spadek płac w okresie kryzysu nie jest możliwy ze względu na postawę związków zawodowych i funkcjonowanie długoterminowych umów płacowych (Kwiatkowski 2011, s. 41–44, 51). Przedsiębiorstwo może zacząć dostosowywać ich poziom do bieżących warunków rynkowych dopiero w okresie średnim, ponieważ w większości przedsiębiorstw negocjacje płacowe występują co najwyżej raz w roku.

Trzeba zwrócić uwagę, że dla pracodawców istotniejszą od płac realnych jest kategoria realnych kosztów pracy. Na koszty pracy poza wynagrodzeniami składają się obciążenia podatkowe i paropodatkowe (składki na ubezpieczenia społeczne), a także koszty prowadzenia szeroko rozumianego procesu kadrowego (pozyskania, utrzymania, doskonalenia personelu itp.) (Zieliński 2012, s. 47). Przy założeniu braku zmian w opodatkowaniu pracodawcy w okresie załamania koniunktury mogą ograniczyć koszty procesu kadrowego, np. wydatki na pozyskiwanie personelu i jego szkolenia. W związku z tym realne koszty pracy mogą reagować na koniunkturę w sposób silniejszy niż poziom płac realnych. Należy dodać, że pracodawcy co prawda nie mogą łatwo obniżyć poziomu płac zasadniczych, mogą jednak stosunkowo szybko ograniczyć ruchome składniki wynagrodzeń, mające charakter premii i nagród.

2. Zmiany tempa wzrostu gospodarczego a poziom zatrudnienia i bezrobocia w wybranych krajach UE

Sytuacja na rynku pracy jest determinowana przez stan bieżącej koniunktury gospodarczej. W tabeli 1 zawarto dane dotyczące tempa wzrostu PKB w wybranych krajach Unii Europejskiej w latach 2002–2011.

T a b e l a 1

Wzrost gospodarczy w wybranych krajach UE w latach 2002–2011 (w %)

Lata	Kraj					
	Francja	Hiszpania	Niemcy	Polska	Wielka Brytania	Włochy
2002	0,9	2,7	0,0	1,4	2,4	0,5
2003	0,9	3,1	-0,4	3,9	3,8	0,0
2004	2,5	3,3	1,2	5,3	2,9	1,7
2005	1,8	3,6	0,7	3,6	2,8	0,9
2006	2,5	4,1	3,7	6,2	2,6	2,2
2007	2,3	3,5	3,3	6,8	3,6	1,7
2008	-0,1	0,9	1,1	5,1	-1,0	-1,2
2009	-3,1	-3,7	-5,1	1,6	-4,0	-5,5
2010	1,7	-0,3	4,2	3,9	1,8	1,8
2011	1,7	0,4	3,0	4,3	0,9	0,4

Źródło: Baza danych Eurostatu (dostęp 16.11.2012 r.).

Analizując dane zawarte w tabeli 1 pod kątem widzenia zmian koniunktury gospodarczej, trzeba zauważyć, że odstęp między sąsiadującymi dnami koniunktury był relatywnie krótki; w przypadku Hiszpanii, Polski i Wielkiej Brytanii wynosił on siedem lat (od 2002 do 2009), w przypadku pozostałych krajów jedynie sześć lat (od 2003 do 2009). Podkreślić należy, że w przeciwieństwie do poprzedniego dna koniunktury z lat 2002–2003, gdy poza Niemcami żadnego kraju w zestawieniu nie objęła recesja, dno z 2009 r. wystąpiło we wszystkich analizowanych krajach i we wszystkich (poza Polską) wystąpiła recesja gospodarcza. Poprawa koniunktury, która pojawiła się w latach 2010–2011, nie pozwoliła odrobić strat aktywności gospodarczej z 2009 r. w Hiszpanii, Wielkiej Brytanii i we Włoszech (aktywność gospodarcza tych krajów była niższa w 2011 r. niż w 2008 r.).

Tabela 2 zawiera dane dotyczące poziomu zatrudnienia, natomiast tabela 3 przedstawia dane dotyczące bezrobocia w wybranych krajach UE w analizowanym okresie. Analizując dane bezwzględne, stwierdzić można, że w okresie poprawy koniunktury rośnie zatrudnienie, spada ono natomiast (lub rośnie wyraźnie wolniej) w okresie pogorszenia koniunktury. Zgodne z założeniami teoretycznymi zmiany następują także w zasobie bezrobocia – następuje jego spadek (lub niewielki wzrost) w okresie poprawy koniunktury oraz wyraźny wzrost w okresie osłabienia koniunktury.

Na podstawie analizy zmian poziomu zatrudnienia i bezrobocia w okresie szczytu koniunktury, bez uwzględnienia przesunięcia czasowego, można stwierdzić, że we wszystkich krajach nastąpił wzrost zatrudnienia wyraźnie przekraczający spadek bezrobocia. Jedynym wyjątkiem jest Polska, gdzie w 2007 r. spadek liczby bezrobotnych był większy niż wzrost liczby zatrudnionych. Podobne wnioski można wyciągnąć przy założeniu, że rynek pracy reaguje z rocznym opóźnieniem na zmiany koniunktury gospodarczej. We wszystkich krajach, z uwzględnieniem rocznego opóźnienia, nastąpił wzrost zatrudnienia wyraźnie przekraczający spadek bezrobocia, przy czym w Wielkiej Brytanii nastąpił jednoczesny wzrost zatrudnienia i bezrobocia (wzrost zatrudnienia był jednak znacząco wyższy niż wzrost bezrobocia).

T a b e l a 2

Poziom zatrudnienia w wybranych krajach UE w latach 2002–2011 (w tys.)

Lata	Kraj					
	Francja	Hiszpania	Niemcy	Polska	Wielka Brytania	Włochy
2002	23885,1	16597,2	36275,1	13820,3	27713,4	21756,8
2003	24601,5	17241,1	35926,5	13656,8	28007,4	22057,3
2004	24533,7	17865,8	35462,6	13682,3	28261,0	22437,6
2005	24952,0	18973,2	36361,6	14115,6	28666,4	22562,8
2006	25110,1	19747,7	37172,3	14593,6	28931,3	22988,2
2007	25550,7	20356,0	37988,7	15240,5	29117,8	23221,8
2008	25885,1	20257,6	38541,5	15799,8	29363,9	23404,7
2009	25639,5	18888,0	38471,1	15868,0	28922,7	23025,0
2010	25694,0	18456,5	38737,8	15960,5	28941,5	22872,3
2011	25777,8	18104,6	39737,1	16130,5	29077,7	22967,2

Źródło: Strona internetowa Eurostatu (dostęp 16.11.2012 r.).

T a b e l a 3

Poziom bezrobocia w wybranych krajach UE w latach 2002–2011 (w tys.)

Lata	Kraj					
	Francja	Hiszpania	Niemcy	Polska	Wielka Brytania	Włochy
2002	2276,5	2092,6	3362,0	3432,4	1470,2	2206,4
2003	2308,4	2191,2	3894,0	3280,7	1415,6	2145,8
2004	2487,7	2227,2	4261,1	3224,6	1362,8	1923,3
2005	2432,0	1912,5	4570,8	3045,4	1433,6	1888,6
2006	2431,9	1837,1	4245,4	2344,3	1641,7	1673,4
2007	2223,0	1833,9	3601,0	1618,8	1622,8	1506,0
2008	2064,4	2590,6	3136,0	1210,7	1752,5	1691,9
2009	2575,2	4149,5	3228,2	1411,1	2363,1	1944,9
2010	2640,0	4632,4	2945,5	1699,3	2440,2	2102,4
2011	2612,1	4999,0	2501,4	1722,6	2533,7	2107,8

Źródło: Baza danych Eurostatu (dostęp 16.11.2012 r.).

Niestety, w przypadku ostatniego kryzysu gospodarczego nie sprawdza się hipoteza stawiana w literaturze, że pogorszenie koniunktury powoduje obniżenie aktywności zawodowej. Okres pogorszenia sytuacji na rynku pracy w latach 2008–2010 w większości analizowanych krajów był związany ze wzrostem aktywności zawodowej traktowanej jako suma zasobów zatrudnionych i bezrobotnych. W Polsce w okresie 2008–2010, mimo wzrostu zatrudnienia o 160,7 tys., liczba bezrobotnych wzrosła o 488,6 tys. osób. W części

krajów wystąpiła niebezpieczna tendencja wzrostu bezrobocia wyprzedzającego spadek zatrudnienia. W okresie 2008–2010 nastąpił wzrost liczby bezrobotnych przekraczający spadek liczby zatrudnionych odpowiednio o: 384,5 tys. osób we Francji, o 265,3 tys. osób w Wielkiej Brytanii i o 240,7 tys. osób w Hiszpanii. W okresie 2008–2010 zgodne z założeniami teoretycznymi zmiany wystąpiły jedynie we Włoszech, gdzie spadek zatrudnienia był o 121,9 tys. osób wyższy od wzrostu bezrobocia (spadała zatem aktywność zawodowa ludności). W Niemczech wzrostowi zatrudnienia towarzyszył nieco mniejszy (niż wzrost zatrudnienia) spadek bezrobocia. Należy dodać, że w 2011 r. w przypadku Polski, Wielkiej Brytanii i Włoch wzrostowi liczby zatrudnionych towarzyszył wzrost liczby bezrobotnych.

Okazało się zatem, że efekt dodatkowego pracownika często jest wyższy od efektu bezrobotnego zniechęconego. Wzrost aktywności zawodowej w czasie załamania koniunktury przeczy teorii neoklasycznej, zakładającej, że pracobiorca kieruje się poziomem płacy realnej i zmniejsza aktywność zawodową w okresach jej spadku (wzrostu bezrobocia) (Kwiatkowski 2002, s. 104–105). Zaobserwowany wzrost aktywności zawodowej może być powodowany wiarą w możliwości państwa w zakresie tworzenia, wspierania powstawania nowych miejsc pracy oraz dążeniem do uzupełnienia budżetów gospodarstw domowych środkami kierowanymi na pomoc socjalną (Baliamoune-Lutz Mavrotas 2009, s. 510–525). Niestety, takie zachowania pracobiorców pogłębiają kłopoty finansowe zadłużonych państw. Dodatkowo, ze względu na to, że aktywizują się osoby poprzednio niepracujące, niewielka jest szansa na znalezienie przez nie pracy (pracodawcy zgłaszają niewielkie zapotrzebowanie na pracę, a w warunkach słabej koniunktury mają do dyspozycji bezrobotnych o relatywnie wysokich kwalifikacjach), należy zatem spodziewać się spadku efektywności aktywnych programów rynku pracy (ze względu na rosnącą podaż pracy zgłaszaną przez bezrobotnych o niskich kwalifikacjach) (Blundell i in. 2004, s. 569–606; Cahuc, Postel-Vinay 2002, s. 63–91).

W celu zbadania zależności pomiędzy dynamiką wzrostu gospodarczego a dynamiką zatrudnienia wyznaczono współczynniki korelacji liniowej Pearsona w dwóch wariantach – z opóźnieniem rocznym i bez opóźnienia. Wyniki przedstawiono w tabeli 4.

Pomiędzy badanymi wielkościami w obu wariantach istnieje dodatnia zależność korelacyjna, poprawie koniunktury gospodarczej towarzyszy wzrost poziomu zatrudnienia. Dla Niemiec i Francji współczynniki korelacji nie są statystycznie istotne. W przypadku Hiszpanii badana zależność jest bardzo silna, ale jedynie dla współczynnika obliczanego bez opóźnienia. Statystycznie istotne są również zależności między koniunkturą a zatrudnieniem bez opóźnienia czasowego dla Wielkiej Brytanii, Polski oraz Włoch. Dla Polski statystycznie istotna okazuje się także zależność uwzględniająca opóźnienie roczne i jest ona silniejsza niż korelacja bez opóźnienia.

T a b e l a 4

Współczynniki korelacji pomiędzy dynamiką wzrostu gospodarczego a dynamiką zatrudnienia

Opóźnienie	Kraj					
	Francja	Hiszpania	Niemcy	Polska	Wielka Brytania	Włochy
Brak	0,328	0,972**	0,511	0,729*	0,797**	0,664*
Roczne	0,419	0,626	0,474	0,746*	0,661	0,549

* korelacja istotna na poziomie 0,05, ** korelacja istotna na poziomie 0,01.

Źródło: Opracowanie własne.

Przy analogicznych założeniach zbadano, w jaki sposób dynamika wzrostu gospodarczego oddziałuje na dynamikę bezrobocia. Wyniki zawarto w tabeli 5.

T a b e l a 5
Współczynniki korelacji pomiędzy dynamiką wzrostu gospodarczego a dynamiką bezrobocia

Opóźnienie	Kraj					
	Francja	Hiszpania	Niemcy	Polska	Wielka Brytania	Włochy
Brak	-0,681*	-0,848**	-0,564	-0,780**	-0,831**	-0,752*
Roczne	-0,466	-0,207	-0,348	-0,544	-0,342	-0,407

* korelacja istotna na poziomie 0,05, ** korelacja istotna na poziomie 0,01.

Źródło: Opracowanie własne.

Pomiędzy dynamiką wzrostu gospodarczego a dynamiką zmian bezrobocia istnieje zależność ujemna w obu analizowanych wariantach, przy czym istotna statystycznie okazała się zależność bez opóźnienia czasowego. Jedynie w przypadku Niemiec zależność pomiędzy stanem koniunktury a bezrobociem bez opóźnienia czasowego nie jest statystycznie istotna. Bezrobocie najsilniej reagowało na zmiany koniunktury w przypadku Hiszpanii oraz Wielkiej Brytanii. W żadnym z badanych krajów nie zaobserwowano statystycznie istotnej zależności dla opóźnienia czasowego.

3. Zmiany koniunktury a zmiany struktury zatrudnienia

W celu sprawdzenia drugiej hipotezy badawczej postawionej we wstępie obliczono współczynniki korelacji między tempem wzrostu gospodarczego a zmianami w zatrudnieniu czasowym oraz między tempem wzrostu gospodarczego a zmianami w zatrudnieniu w niepełnym wymiarze. Wartości wymienionych zmian przedstawiono w tabelach 6 i 7. Współczynniki korelacji kalkulowane z rocznym opóźnieniem i bez opóźnienia zamieszczono w tabelach 8 i 9.

Nie występuje wyraźna korelacja między koniunkturą a liczbą osób zatrudnionych czasowo. Spośród badanych krajów tylko w Hiszpanii istnieje dodatnia, istotna statystycznie zależność pomiędzy dynamiką wzrostu gospodarczego a dynamiką liczby zatrudnionych czasowo (tylko w wariancie bez opóźnienia). Dla Wielkiej Brytanii w wariancie z rocznym opóźnieniem wstąpiła statystycznie istotna zależność ujemna. W pozostałych krajach występują korelacje dodatnie (z wyjątkiem Polski, gdzie współczynniki korelacji są ujemne), przy czym korelacje te nie są statystycznie istotne.

Zależności między tempem wzrostu gospodarczego a zmianami w zatrudnieniu w niepełnym wymiarze przedstawiono w tabeli 9.

Na podstawie przeprowadzonej analizy nie można stwierdzić istnienia w wybranych krajach zależności pomiędzy dynamiką zmian w koniunkturze gospodarczej a dynamiką zatrudnienia w niepełnym wymiarze – zarówno dla wariantu z opóźnieniem, jak i bez opóźnienia czasowego. Między tymi dwoma wielkościami występują zarówno korelacje dodatnie, jak i ujemne, żadne z nich nie są jednak statystycznie istotne.

T a b e l a 6

Zmiany w poziomie zatrudnienia dla zatrudnionych czasowo w wybranych krajach UE w latach 2002–2011 w stosunku do poprzedniego okresu (%)

Lata	Kraj					
	Francja	Hiszpania	Niemcy	Polska	Wielka Brytania	Włochy
2002	-3,97	4,40	-3,84	25,67	-8,40	5,76
2003	-3,70	4,15	0,40	23,20	-5,21	-2,01
2004	-3,45	4,76	-0,17	20,09	-1,09	25,97
2005	10,77	10,26	17,19	18,52	2,64	5,43
2006	6,53	6,74	4,63	12,12	1,00	9,65
2007	3,95	-3,81	3,11	9,33	1,06	2,21
2008	0,33	-8,03	2,28	-0,47	-6,72	2,28
2009	-5,10	-18,43	-1,29	-1,19	1,46	-7,36
2010	4,28	-4,06	1,61	3,58	7,85	1,52
2011	1,58	0,00	2,39	0,02	1,12	5,38

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu (dostęp 16.11.2012 r.).

T a b e l a 7

Zmiany w poziomie zatrudnienia dla zatrudnionych w niepełnym wymiarze w wybranych krajach UE w latach 2002–2011 w stosunku do poprzedniego okresu (%)

Lata	Kraj					
	Francja	Hiszpania	Niemcy	Polska	Wielka Brytania	Włochy
2002	-0,56	2,72	1,33	0,69	0,86	-3,29
2003	6,66	6,93	3,26	-3,95	2,87	1,48
2004	-0,85	10,93	1,62	3,10	1,36	48,15
2005	4,81	46,82	9,66	5,53	-2,11	2,81
2006	1,00	0,75	10,09	-5,63	0,78	5,10
2007	2,21	1,66	2,70	-0,67	0,16	3,79
2008	-0,88	1,15	0,32	-5,20	0,96	5,51
2009	1,35	-0,49	0,56	-0,38	1,42	-1,55
2010	2,42	1,60	1,20	-0,03	2,35	4,53
2011	0,27	2,32	3,48	-3,63	-0,19	3,29

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat (dostęp 16.11.2012 r.)

T a b e l a 8

Współczynniki korelacji pomiędzy dynamiką wzrostu gospodarczego a dynamiką zatrudnienia dla zatrudnionych czasowo

Opóźnienie	Kraj					
	Francja	Hiszpania	Niemcy	Polska	Wielka Brytania	Włochy
brak	0,531	0,867**	0,226	-0,115	-0,032	0,601
roczne	0,226	0,308	0,115	-0,357	-0,71*	0,144

* korelacja istotna na poziomie 0,05, ** korelacja istotna na poziomie 0,01.

Źródło: Opracowanie własne.

T a b e l a 9

Współczynniki korelacji pomiędzy dynamiką wzrostu gospodarczego a dynamiką zatrudnienia dla zatrudnionych w niepełnym wymiarze

Opóźnienie	Kraj					
	Francja	Hiszpania	Niemcy	Polska	Wielka Brytania	Włochy
Brak	0,049	0,367	0,304	-0,306	-0,078	0,314
Roczne	-0,066	0,251	0,077	0,098	-0,393	-0,022

* korelacja istotna na poziomie 0,05, ** korelacja istotna na poziomie 0,01.

Źródło: Opracowanie własne.

4. Zmiany realnych kosztów pracy w warunkach zmian koniunktury

W celu sprawdzenia trzeciej hipotezy badawczej obliczono współczynnik korelacji między zmianami wzrostu gospodarczego a zmianami realnych kosztów pracy. Zawarte w tabeli 10 dane dotyczące zmian realnych kosztów pracy uzyskano przez podzielenie wskaźników nominalnego wzrostu kosztów pracy przez wskaźnik inflacji dla poszczególnych krajów.

T a b e l a 10

Zmiany realnych kosztów pracy w wybranych krajach UE w latach 2002–2011

Lata	Kraj					
	Francja	Hiszpania	Niemcy	Polska	Wielka Brytania	Włochy
2002	3,5	5,1	2,5	7,3	3,9	3,3
2003	2,7	5,2	2,8	4,7	4,1	3,6
2004	3,9	4,1	0,8	3,9	6,1	2,8
2005	4,1	3,2	0,8	5,5	4,2	3,3
2006	3,9	3,2	1,6	5,7	4,7	1,9
2007	3,9	4,5	1,0	10,2	4,5	2,3
2008	3,4	4,9	2,3	9,7	4,2	4,0
2009	0,9	4,9	2,0	4,9	0,2	4,7
2010	3,0	0,7	1,0	1,2	1,9	2,0
2011	3,3	2,7	2,9	4,3	1,8	2,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu (dostęp 16.11.2012 r.).

Następnie zbadano zależność pomiędzy wyznaczoną dynamiką wzrostu gospodarczego a indeksami dynamiki realnych kosztów pracy. Wyniki zawarto w tabeli 11.

T a b e l a 11

Współczynniki korelacji pomiędzy dynamiką wzrostu gospodarczego a dynamiką kosztów pracy

Opóźnienie	Kraj					
	Francja	Hiszpania	Niemcy	Polska	Wielka Brytania	Włochy
Brak	0,896**	0,103	-0,285	0,292	0,708*	-0,855**
Roczne	0,467	0,743*	0,402	0,807**	0,755*	0,108

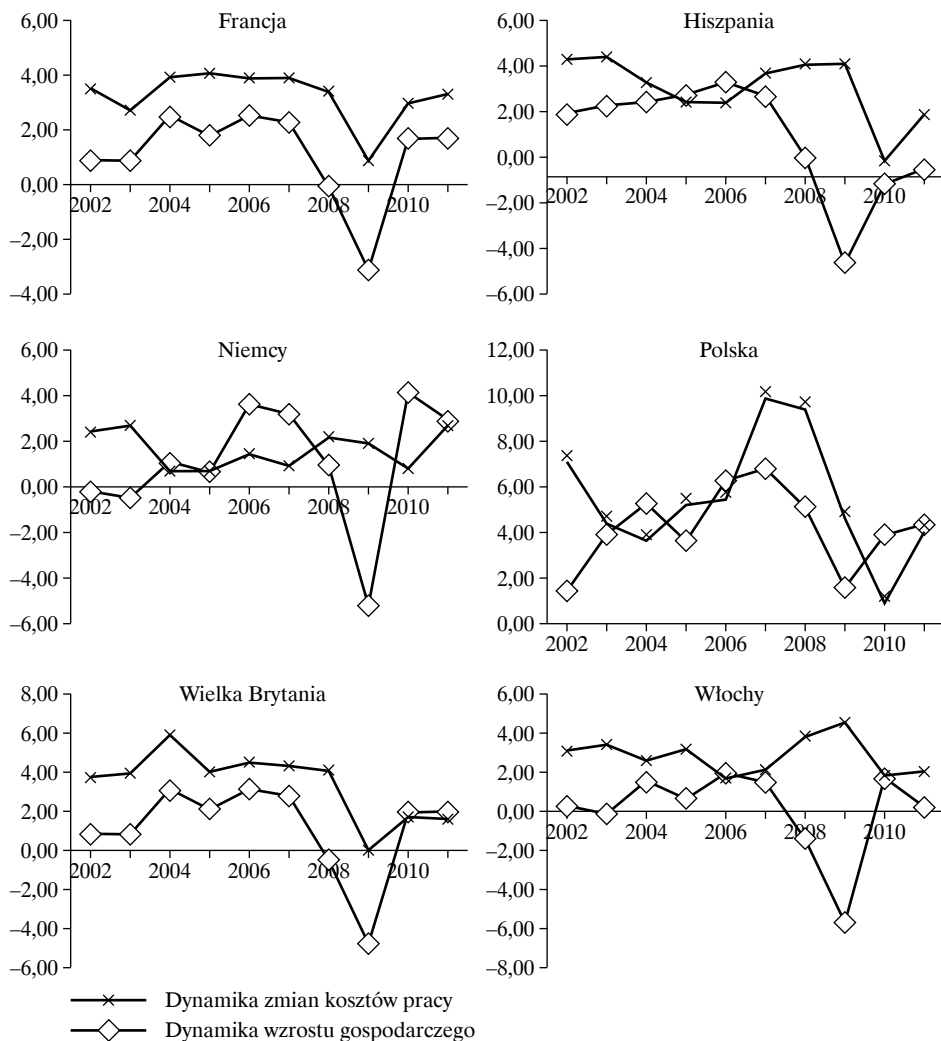
* zależność istotna statystycznie przy poziomie istotności 0,05, ** zależność istotna statystycznie przy poziomie istotności 0,01

Źródło: Opracowanie własne.

Badając zależność pomiędzy dynamiką koniunktury gospodarczej a dynamiką realnych kosztów pracy, można stwierdzić, że tylko niemiecka gospodarka nie charakteryzuje się statystycznie istotną zależnością w tym zakresie. Gospodarki Polski oraz Hiszpanii są do siebie bardzo podobne – istnieje statystycznie istotna zależność dla opóźnienia rocznego. W przypadku Francji oraz Włoch zależność statystycznie istotna pojawia się w wariancie bez opóźnienia czasowego, z tym że dla Francji jest to zależność dodatnia, dla Włoch natomiast ujemna. W Wielkiej Brytanii dodatnia zależność pomiędzy badanymi wielkościami jest statystycznie istotna zarówno w wariancie z opóźnieniem, jak i bez opóźnienia.

Dla lepszego zobrazowania powyższych relacji na rysunku 1 przedstawiono dynamikę zmian realnych kosztów pracy i wzrostu gospodarczego w wybranych krajach.

R y s u n e k 1
Dynamika zmian realnych kosztów pracy i wzrostu gospodarczego
w wybranych krajach UE w latach 2002–2011

Źródło: Opracowanie własne.

Na wszystkich wykresach widoczne jest załamanie koniunktury w latach 2008–2009, roku, gdy badane kraje dotknęły skutki kryzysu gospodarczego. W przypadku gospodarki Niemiec kryzys nie miał większego znaczenia dla realnych kosztów pracy, dlatego też nie pojawia się statystycznie istotna zależność pomiędzy ich dynamiką a wzrostem gospodarczym. W przypadku Francji dynamika realnych kosztów pracy zbliżona jest do dynamiki wzrostu gospodarczego i dno koniunktury pokrywa się z dnem poziomu realnych kosztów pracy. Podobnie w przypadku Wielkiej Brytanii dno koniunktury pokrywa się z dnem realnych kosztów pracy. W przypadku Hiszpanii i Polski widać wyraźnie, że zmiany w koniunkturze wyprzedzają zmiany w realnych kosztach pracy. W przypadku Włoch wraz z poprawą koniunktury realne koszty pracy maleją, a dno koniunktury przypada na maksymalny poziom realnych kosztów pracy, stąd ujemna wartość współczynnika korelacji Pearsona.

Podsumowanie

Niepokojącym zjawiskiem, występującym w większości analizowanych krajów, jest tendencja do wzrostu aktywności zawodowej ludności, traktowanej jako suma zasobu zatrudnionych i bezrobotnych, w okresie ostatniego kryzysu gospodarczego. Wyniki analizy statystycznej danych charakteryzujących zmiany na rynku pracy występujące na skutek zmian koniunktury gospodarczej są niejednoznaczne. Jest to związane z bardzo różną reakcją na ostatni kryzys gospodarczy rynków pracy dużych krajów Unii Europejskiej. Gdyby traktować badane kraje *in gremio*, nie można przyjąć jako pozytywnie zweryfikowanej żadnej z hipotez badawczych postawionych we wstępie. Jest to głównie wynikiem braku reakcji na kryzys ze strony rynku pracy w Niemczech. Przy relatywnie głębokiej recesji na poziomie 5,1%, między 2008 r. a 2009 r. zatrudnienie w Niemczech spadło o 70,4 tys. osób (0,2%), by już w 2010 r. wzrosnąć, przekraczając stan z 2008 r. Zapewne tak nikła reakcja jest powodem braku istotnych statystycznie zależności między koniunkturą gospodarczą a zmianami sytuacji na rynku pracy w Niemczech we wszystkich badanych przekrojach.

Analiza zależności statystycznych w pozostałych krajach wskazuje na to, że:

- Poziom zatrudnienia jest dodatnio skorelowany, a poziom bezrobocia jest ujemnie skorelowany z koniunkturą gospodarczą. Dostosowania następują w krótkim okresie tj. reakcja rynku pracy następuje w tym samym roku co zmiana koniunktury. Wyjątki (poza Niemcami) stanowią Francja, gdzie wystąpiła co prawda dodatnia korelacja, ale statystycznie nieistotna, oraz Polska, gdzie statystycznie istotna zależność między koniunkturą i zatrudnieniem wystąpiła zarówno w okresie krótkim, jak i z rocznym opóźnieniem.
- Brak statystycznie istotnych zależności między koniunkturą a poziomem zatrudnienia w elastycznych formach (zatrudnienia czasowego i zatrudnienia w niepełnym wymiarze). Wyjątkami w przypadku zatrudnienia czasowego okazały się Hiszpania (dodatnia korelacja w okresie krótkim) oraz Wielka Brytania (ujemna korelacja z opóźnieniem rocznym).
- Niejednoznaczne są wyniki analizy korelacji między koniunkturą gospodarczą a realnymi kosztami pracy. W przypadku Hiszpanii i Polski zaobserwowano dodatnią korelację z opóźnieniem rocznym, w Wielkiej Brytanii wystąpiła dodatnia korelacja zarówno bez opóźnienia, jak i z opóźnieniem rocznym, we Francji wystąpiła korelacja dodatnia bez opóźnienia. Na tym tle wyróżniły się Włochy, gdzie wystąpiła ujemna korelacja bez opóźnienia.

Podsumowując, analiza statystyczna wskazuje na to, że występują dostosowania rynku pracy polegające na wzroście zatrudnienia i spadku bezrobocia w okresie poprawy koniunktury (i odwrotnie), następują one w okresie krótkim (w tym samym roku). Realne koszty pracy zmieniają się w tym samym kierunku co koniunktura (poza Włochami, gdzie wystąpiła korelacja ujemna), a dostosowania te mają charakter krótkookresowy lub następują z rocznym opóźnieniem. Nie występują istotne dostosowania do koniunktury rozmiarów zatrudnienia w elastycznych formach (zatrudnienia czasowego i zatrudnienia w niepełnym wymiarze).

Tekst wpłynął: 24 grudnia 2012 r.

Bibliografia

- Andolfatto D., *Business Cycles and Labor Market Search*, „American Economic Review” 1996, nr 86(1).
- Armstrong M., *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2003.
- Askenazy P., *Shorter Work Time, Hours Flexibility, and Labor Intensification*, „Eastern Economic Journal” 2004, nr 30.
- Balioune-Lutz M., Mavrotas G., *Aid Effectiveness: Looking at the Aid–Social Capital–Growth Nexus*, „Review of Development Economics” 2009, nr 13.
- Blundell R., Brewer M., Francesconi M., *Job Changes and Hours Changes: Understanding the Path of Labor Supply Adjustment*, „Journal of Labor Economics” 2008, nr 26(3).
- Blundell R., Costa Dias M., Meghir C., Van Reenen J., *Evaluating the Employment Impact of a Mandatory Job Search Program*, „Journal of the European Economic Association” 2004, nr 2.
- Cahuc P., Le Barbanchon T., *Labor Market Policy Evaluation in Equilibrium: Some Lessons of the Job Search and Matching Model*, „Labour Economics” 2010, nr 17(1).
- Cahuc P., Postel-Vinay F., *Temporary Jobs, Employment Protection and Labor Market Performance*, „Labor Economics” 2002, nr 9.
- Cahuc P., Zylberberg A., *Optimum Income Taxation and Layoff Taxes*, „Journal of Public Economics” 2008, nr 92.
- Choné P., Laroque G., *Optimal Incentives for Labor Force Participation*, „Journal of Public Economics” 2005, nr 89.
- Coile C.C., Levine P.B., *Labor Market Shocks and Retirement: Do Governments Programs Matter?*, „Journal of Public Economics” 2007, nr 91.
- d.Autumeç A., *Réduction du temps de travail et innovations organisationnelles négociées*, „Revue d’Economie Politique” 2001, nr 111.
- Góra M., *Trwale wysokie bezrobocie w Polsce*, „Ekonomista” 2005, nr 1.
- Górska J., *Planowanie sukcesji pracowników na wewnętrznym rynku pracy*, w: *Zarządzanie pracownikami. Instrumenty polityki personalnej*, red. K. Makowski, Poltext, Warszawa 2001.
- Hajn Z., *Elastyczność popytu na pracę w Polsce. Aspekty prawne*, w: *Elastyczne formy zatrudnienia i organizacji pracy a popyt na pracę w Polsce*, red. E. Kryńska, IPiSS, Warszawa 2003.
- Kalinowski M., *Zwalnianie pracowników*, w: *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, red. W. Golnau, CeDe-Wu, Warszawa 2004.
- Kwiatkowski E., *Bezrobocie. Postawy teoretyczne*, WN PWN, Warszawa 2002.
- Kwiatkowski E., *Kryzys globalny a rynek pracy w Polsce i innych krajach Grupy Wyszehradzkiej*, „Ekonomista” 2011, nr 1.
- Lipka A., *Strategie personalne firmy*, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 2000.
- Makowski K., *Restrukturyzacja zatrudnienia*, w: *Zarządzanie pracownikami. Instrumenty polityki personalnej*, red. K. Makowski, Poltext, Warszawa 2001.
- Neumeyer P.A., Perri F., *Business Cycles in Emerging Economies: The Role of Interest Rates*, „Journal of Monetary Economics” 2005, nr 52.

- Pissarides C., *Teoria bezrobocia w stanie równowagi*, PTE, Warszawa 2012.
- Pissarides C., *Employment Protection*, „Labour Economics” 2001, nr 8.
- Pocztowski A., *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, PWE, Warszawa 2003.
- Sajkiewicz A., Sajkiewicz Ł., *Nowe metody pracy z ludźmi. Organizacja procesów personalnych*, Poltext, Warszawa 2002.
- Socha M., Sztanderska U., *Strukturalne podstawy bezrobocia w Polsce*, WN PWN, Warszawa 2002.
- Wiśniewski Z., *Kierunki i skutki deregulacji rynku pracy w krajach Unii Europejskiej*, Wydawnictwo UMK, Toruń 1999.
- Zieliński M., Jonek-Kowalska I., *Economic Crisis in the View of Change on Regional Labour Markets in Poland*, w: *Regional and Local Development: Capitals and Drivers*, red. K. Malik, Politechnika Opolska, Opole 2011.
- Zieliński M., *Polityka fiskalna a kryzys gospodarczy w wybranych krajach Unii Europejskiej*, w: *Ekonomia*, red. J. Sokołowski, M. Rękas, G. Węgrzyn, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 245, Wrocław 2012.
- Zieliński M., *Rynek pracy w teoriach ekonomicznych*, CeDeWu, Warszawa 2012.